

KRONIKA

PAULINA MICHALSKA-GÓRECKA, AGNIESZKA PIOTROWSKA-WOJACZYK
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

KONFERENCJA NAUKOWA „500 LAT REFORMACJI. JĘZYK”, GNIEZNO, 6–8 LISTOPADA 2017 ROKU

W dniach 6-8 listopada 2017 roku w Gnieźnie odbyła się konferencja naukowa zatytułowana „500 lat Reformacji. Język” zorganizowana przez Zakład Lingwistyki Antropologicznej (Instytut Filologii Polskiej, Wydział Filologii Polskiej i Klasycznej) Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

Konferencję zorganizowano dla upamiętnienia przypadającej na 31 października br. 500. rocznicy ogłoszenia tezy Marcina Lutra. Fakt ten powszechnie przyjmuje się za początek Reformacji, ruchu religijno-społecznego, który stworzył nowy model komunikacji społecznej w Europie. Celem konferencji było zdiagnozowanie zakresu i charakteru przemian w języku, jakie były efektem zetknięcia się kultury polskiej z myślą reformacyjną. Uznawany za religię słowa drukowanego protestantyzm wywarł bowiem przemożny wpływ również na polszczyznę.

Referenci pochodzili z czternastu polskich i zagranicznych ośrodków badawczych: Akademii im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim, Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie, Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Polskiej Akademii Nauk, Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Uniwersytetu Karola w Pradze, Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Uniwersytetu Łódzkiego, Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Uniwersytetu Śląskiego, Uniwersytetu Warszawskiego, Uniwersytetu Wrocławskiego oraz Uniwersytetu Zielonogórskiego. Oprócz polonistów byli to bohemie, germaniści, hebraiści i teolodzy, którzy łącznie podczas spotkania wygłosili dwadzieścia jeden referatów.

Jak wynikało z tematyki wygłoszonych tekstów, w centrum zainteresowań badawczych uczestników spotkania znalazły się protestanckie przekłady Biblii (zarówno jako całość, jak i poszczególne jej części). W tym zakresie przyjrano się trudnościom tłumaczeniowym związanym z polisemią i nieprzekładalnością struktur gramatycznych, z kolei w aspekcie szerszym – wpływom przekładów na rozwój poszczególnych języków narodowych.

Konferencję rozpoczęło wystąpienie prof. zw. dra hab. Stanisława Koziary (UP) na temat znaczenia protestanckich przekładów *Pisma Świętego* w historii polszczyzny biblijnej.

Referent podkreślił, że w odniesieniu do języka polskiego nie należy mówić o dwóch typach polszczyzny biblijnej – katolickiej i protestanckiej. Zbieżność cech owych tradycji przekładowych pozwala bowiem traktować ją jako rezultat doświadczeń ekumenicznych. Prof. dr hab. Tadeusz Lewaszkiewicz (UAM) dokonał przeglądu protestanckich przekładów biblijnych na języki słowiańskie na tle języków europejskich, uwzględniając także mikrojęzyki i języki wymarłe. Tym samym wykazał, że nie da się oddzielić zjawiska Reformacji od konkretnych uwarunkowań historyczno-politycznych, w rezultacie czego Reformacja może mieć różnorodne oblicza. Prof. dr hab. Henryk Duda (KUL) skoncentrował się na semiotycznych ograniczeniach zakresu modernizacji dawnych przekładów biblijnych, uznając, że przekłady ujmowane jako teksty filologiczne, a nie teksty religii, mogą podlegać modernizacji językowej.

Kolejne referaty sytuujące się w tym nurcie dotyczyły kwestii szczegółowych ograniczonych do piśmiennictwa średniopolskiego. Każdemu z wystąpień zdawała się przyświecać myśl – wyrażona wprost w wystąpieniu dr Izabeli Winiarskiej-Górskiej (UW) – że tekst biblijny powinien być precyzyjny oraz jednoznaczny, aby nie rodził niepotrzebnych wątpliwości interpretacyjnych. Prof. dr hab. Alina Kępińska (UW) przedstawiła funkcjonowanie internetowej edycji XVI-wiecznych Ewangelii tworzonej przez Uniwersytet Warszawski na przykładzie przypisów do *Ewangelii w Biblii brzeskiej* (1563). Doktor Izabela Winiarska-Górska (UW) omówiła strategie translatorskie i styl przekładu *Nowego Testamentu* (1577) arianina Marcina Czechowica na tle ideologii unitariańskiej.

Uwarunkowanej kulturowo i do pewnego stopnia lingwistycznie hiponimizacji przekazu biblijnego w polskich renesansowych przekładach nowotestamentowych poświęcony był referat prof. dr hab. Tomasza Lisowskiego (UAM), który zwrócił uwagę na ujawniającą się w większości translacji hiponimizację semantyczną greckiego wyrażenia *τέκνα τοῦ Θεοῦ* oddawanego jako *synowie boży*. Natomiast tłumacze arianscy, a także Daniel Mikołajewski, tłumacz *Biblii gdańskiej* (1632), zerwali z tą swoistą maskulinizacją przekazu biblijnego dzięki przywołaniu polskich ekwiwalentów ambiwalentnych co do płci, co było zabiegiem zgodnym z sensem greckiego oryginału.

Protestanckim przekładom biblijnym na język czeski przyjrzał się dr Robert Dittmann (Uniwersytet Karola w Pradze), omawiając funkcjonowanie XVI-wiecznych perykop w Jednocie Braci Czeskich. Ponadto przedstawił on najważniejsze dokonania najwybitniejszych teologów owego ruchu: Łukasza z Pragi, Jana Augusta oraz Jana Blahoslava. Prof. dr hab. Kalina Wojciechowska (ChAT) pokazała z kolei, w jaki sposób w XVI- i XVII-wiecznych protestanckich przekładach ujawniały się założenia teologiczne Reformacji. W tym celu Referentka przybliżyła zebranych informacje o *Liście Jakuba z Nowego Testamentu*. Prof. dr hab. Ewa Woźniak (UŁ) i Magdalena Gozdek (UŁ) rozważały, jakim językiem XVI-wieczni pisarze reformacyjni (Gliczner, Kwiatkowski, Lorichiusz) pisali o wychowaniu dzieci, wykazując, że traktaty pedagogiczne upowszechniały w owym czasie Biblię.

Perspektywę poszerzyło odniesienie się badaczy do innych ksiąg wyznaniowych – *Koranu* i *Tory*. Prof. dr hab. Joanna Kulwicka-Kamińska (UMK) omówiła cechy językowe mużulmańskich tefsirów, czyli komentarzy koranicznych, na tle polskich przekładów biblijnych. Badaczka wykazała, że Tatarzy Wielkiego Księstwa Litewskiego w pracy translatorskiej korzystali z dorobku poprzedników, za podstawowe źródło w tym zakresie uznając tłumaczenie Biblii Szymona Budnego. Prof. dr hab. Kamilla Terminińska (UŚ) i dr

Lesław Tobiasz (UŚ) skoncentrowali się na *passivum divinum* w *Torze*, stwierdzając, że powoduje on wieloznaczność odczytań, która tylko częściowo jest wyrażana w przekładach *Starego Testamentu* na języki wernakularne.

W wygłoszonych referatach podjęto także zagadnienia leksykalne. Prof. dr hab. Lucyna Jankowiak (PAN) omówiła funkcjonowanie hasła *LUTER* w znaczeniu ‘zwolennik przywódcy ruchu reformacyjnego’ w rękopiśmiennych słownikach Bartłomieja z Bydgoszczy (1532 i 1544). Podkreśliła ona, że prawdopodobnie są to najstarsze poświadczenia tego wyrazu w polskim piśmiennictwie, a ich obecność w słownikach z pierwszej połowy XVI wieku dowodzi żywej reakcji ich autora na otaczającą go rzeczywistość. Prof. dr hab. Jolanta Migdał (UAM) skatalogowała nazwy protestanckich duchownych funkcjonujące w polszczyźnie XVI wieku. Zwróciła również uwagę na ich polisemiczność i często pejoratywne nacechowanie. Doktor Paulina Michalska-Górecka (UAM) natomiast omówiła dzieje pochodzącego od *konfessyi* leksemu *konfessyjonista*, wykazując, że prawdopodobnie był to leksem obraźliwy, utworzony w dobie Reformacji przez katolików. Słownictwu dotyczącemu zmartwychwstania Chrystusa pochodzącemu z XVI-wiecznego kancjonału Walentego z Brzozowa przyjrzała się dr Beata Kaczmarczyk (UWr). Natomiast dr hab. Joanna Kamper-Warejko (UMK) przyjrzała się wariantowości leksyki w pieśniach bożonarodzeniowych w kancjonał toruńskim z początku wieku XVII.

Dwa wystąpienia dotyczyły kwestii językowego obrazu świata. Prof. dr hab. Jolanta Klimek-Grądzka (KUL) omówiła obraz luteran przedstawiony w polemiczno-informacyjnym utworze *Rodzay abo potomstwo Marcina Lutera piątego Ewangelisty Oyca* (1561). O gorszości wyznawców odłamów reformacyjnych świadczą w nim częste odwołania do leksyki animalistycznej kojarzonej jednoznacznie negatywnie (np. porównania do *liszki* i *jaszczurki*). Natomiast prof. dr hab. Magdalena Hawrysz (UZ) przyjrzała się tekstowej polemice między Szymonem Starowolskim a Samuelem Przypkowskim dotyczącej konfederacji warszawskiej. Podjęta przez nią próba zrekonstruowania dyskursu reformacyjnego doprowadziła do wydzielenia dwóch odmiennych wizji świata: dyskursu wykluczenia i dyskursu tolerancji. Ich wykładnikami są opozycyjne pojęcia, np. równość – hierarchia, wolność – kontrola, wolność sumienia – wyznaniowość, irenizm – agresja, intelekt – emocje, fakty – insynuacje.

Na tle prezentowanych referatów wyróżniało się – ze względu na współczesny materiał i charakter uwag – wystąpienie prof. dr hab. Małgorzaty Nowak-Barcińskiej (KUL), która scharakteryzowała wydany przez środowisko protestanckie w tym roku *Psalterz poznański*, będący wyborem 50 psalmów.

Niejęzykoznawczą perspektywę przedstawili w formie dwugłosu prof. dr hab. Elżbieta Kucharska-Dreiss (PAN) i ks. prof. zw. dr hab. Wiesław Przczyzna (Uniwersytet Papieski). Na podstawie informacji zamieszczanych na internetowych portalach religijnych omówili oni reakcje Kościoła Katolickiego w Polsce i w Niemczech na udział papieża Franciszka w rozpoczęciu obchodów 500-lecia Reformacji w Szwecji. Za główną przyczynę różnic w podejściu do tego wydarzenia wskazano inny skład wyznaniowy Kościoła w owych państwach: przewagę protestantów w Niemczech, a katolików w Polsce. Z kolei dr Przemysław Słowiński (AJP) przedstawił z perspektywy historyka sylwetkę Jakuba z Paradyża – filozofa, teologa i kaznodziei żyjącego na przełomie XIV i XV wieku. Ze względu na podejmowaną przez niego krytykę chrześcijaństwa i scholastyki filozof zyskał sobie miano protoreformatora i poprzednika Lutra.

Konferencję uświetnił występ poznańskiego zespołu Accademia dell'Arcadia – propagującego muzykę XVII i XVIII wieku – który wykonał m.in. słynną kantatę *Mein Herze schwimmt in Blut* Jana Sebastiana Bacha.